

Den förra versionen är tydligen mera enkel och ursprunglig både med hänsyn till sina element och sin sammansättning, medan den senare versionen är betydligt mera utstofferad. Anmärkas bör, att på det senare stället den ifrågavarande örten jämväl har egenskapen att öppna tillträde till förborgade skatter.

Sam Wide.

Om sättet att taga i snö nedkrupen orrfågel med håf.

Förra året anskaffade undertecknad till Nordiska Museet en s. k. orrhåf¹ från Stumsnäs i norra Rättvik. Som detta fångstredskap förut ej var företrädt i museets samlingar och dess användning veterligen ej är förut närmare beskrifven, må här en del uppgifter om detta och liknande slag af håfvar rättfärdiga sin plats.

Den nämnda håfven från Rättvik, af hvilken fig. 1 visar en afbildning, har följande mått. Stångens längd 3,94 m.; själfva håfven, som hos detta exemplar är något aflång, håller i längd 2 m. och i bredd 1,67 m. Gifvetvis kan håfvens form något förändras genom olika anfästning till stången. Stången, som är af gran, är i sin fria del ganska tung, hvilket gör att tyngdpunkten för hela håfven ligger ungefär vid håfringens bakkant. Håfringen utgöres af en klufven björkvidja. Håfnätet är något slakt; maskstolparnas längd växlar i det hela mellan 6 och 7,5 cm. Detta exemplar torde ej hafva varit använt sedan slutet af 1890-talet, liksom för öfrigt användningen af detta redskap sannolikt upphört i orten.

Fångsten med orrhåf bedrefs enligt i Rättvik erhållna uppgifter på följande sätt. Först och främst skulle lös snö ligga i sådan mängd, att orrarna kunde krypa ner i eller under densamma. Sedan man så en dag iakttagit, hvar orrar, som under vintern åtminstone kalla dagar ju samlas i björkar för att äta björkknopp, hålla till, går man mot mörkrets inbrott ut och uppletar de ställen, där fåglarna slagit ner i den lösa snön. Man ser då en fördjupning, där hvarje fågel ligger nerkrupen eller oftast en olika lång sänka, som

¹ N. M. nr 114,134.

visar hvar fågeln krupit fram under snön. En man lyser med torrvedsbloss och en annan kastar håfven med bägge händerna öfver den närmaste orren. Kastet behöfver ej, om orren har legat länge nere för snöstorm eller stark kyla, utföras på särskildt långt håll, ehuru väl försiktigheten oftast bjuder, att man kastar på minst 4 meters afstånd.

Af den fallande håfven skrämmas orren upp och stöter därvid mot det föga slaka håfnätet, genom hvilket väl i regel hufvudet trädes upp. Den försiktigt framskynande fångstmannen vrider så om fågelns nacke och nästa orre uppsökes. För att minska fåglarnas flaxande, som ju lätt skulle kunna omöjliggöra fortsatt fångst, hålles alltid håfven så, att stången ligger öfver nätet, hvilken ställning för öfrigt ger den bästa jämvikten vid kastet.

Dessa orrhåfvar hade i Rättvik ej alltid en oval form utan kunde vara alldeles runda eller någon gång rektangulära. De mer eller mindre långsträckta håfvarna böra hafva varit fördelaktigare än de cirkelrunda, när det gällde att på långa håll träffa säkert; dessutom ju smalare håfven är ju lättare att gå fram med den i skogen.

Håfvar, liknande de ofvan nämnda från Rättvik, hafva användts i trakten af Åmots bruk i nordvästra Gästrikland; en min sagesman såg dem användas här ännu 1883. Oafsedt själfva nätet, hvarom

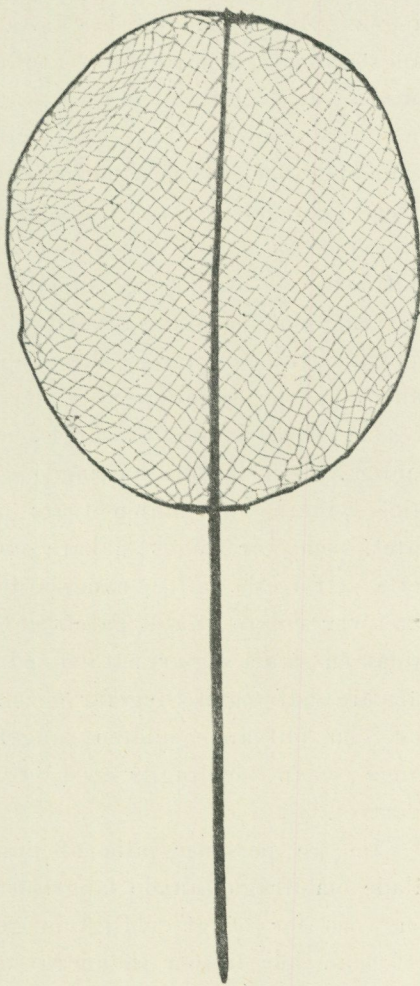

Fig. 1. Orrhåf
från Rättvik, Dalarna.

närmare detaljer saknas, skiljde sig de här använda håfvarna möjligen genom något mindre storlek. Träffsäkerheten vid kasten led nog emellertid ej af detta förhållande; håfskaftet var nämligen af den längd, att håfvarna balanserade vid grepp bakom själfva håfringen. Man kunde således kasta dessa håfvar med en hand, hvarvid fångstmannen, åtminstone i nödfall, själf kunde föra blosset. Håfformen var tydligt långsträckt, oval eller någon enstaka gång rektangulär. Kanske voro dessa enhandshåfvar mera tillfälligt förekommande, helst som i närheten ännu i denna dag tvåhandshåfvar synas användas.

Af dessa senare håfvar har jag nu i juni 1910 sett ett exemplar i Rimsbo i Katrinebergs kapellförsamling i sydvästra Helsingland. Håfven, som kanske ej varit i användning på några år — man uppgaf, att man här ej håfvat orre på 20 år, hvilken uppgift helt säkert ej var sanningsenlig — var cirkelrund med en diameter af 1,73 m.; det fria skaftet var 1,3 meter och uppgafs vara kortare än vanligt. Den oklufna håfringen och skaftet af gran. På denna håf fanns vidare vid midten tvärs öfver stängen en smal ribba; håfnätet, som var något slakare än på Rättvikshåfven, höjer sig på detta sätt i alla fall ej nämnvärdt för den uppflaxande orren. Håfnätet var vidare knutet på ett annat sätt nämligen så, att det först bildat en så att säga rundt om nedhängande slinga med större maskor närmare håfringen (ungefär 5 cm. maskstolpar) och mindre maskor mot den blifvande midten (ungefär 3,5 cm. maskstolpar), hvilken slinga sedan hopdragits med ett garn genom maskorna i det sista hvarfvet.

De tre personer, alla af finnsläkt, med hvilka jag i Rimsbo talade om ifrågavarande fångstsätt, hade själfva tagit orre med håf och voro för öfrigt tydligtvis goda kännare af orrens lefnadssätt. Att man här liksom på andra ställen i trakten i det hela hemlighåller detta fångstsätt beror på att man tror, att detsamma är förbjudet. Så är emellertid ej direkt fallet, ehuru väl man äfven använder redskapet under orrfågeln, särskildt hönornas, fridlysningstid. Man synes här liksom i Rättvik tänkt sig, att bestämmelserna om snaror och giller äfven skulle gälla dessa håfvar.

Mina sagesmän i Rimsbo voro, som sagdt, mycket hemma i orrens lefnadssätt, och synes en del af dem lämnade uppgifter vara af värde för ett rätt förstående af ifrågavarande fångstsätt. Om vädret är kallt med hög luft, så åter orren blott på morgonen och kan då gå ned så tidigt som kl. 11 på förmiddagen. Står sig detta väder eller blir det snöstorm, så ligger orren kvar hela dagen, och kan man då i skymningen — redan vid 2—4-tiden — taga en och annan orre utan bloss, hälst som fåglarna då lära sofva tungt. Blir vädret frampå dagen däremot blidare, och det fortfarande är lugnt — och detta inträffar väl ofta — flyger orren upp igen, och man får då vänta ner den mot kvällen. Bäst är tiden under förvintern, då snön i regel ännu är lös; att märka är, att man här anser, att orren alltid, så länge lösare snö finnes, gräver ner sig hvarje natt. (Längre söder ut tyckas jägarne anse, att detta är fallet först under mer eller mindre långvariga snöväder, helst med vind.)¹ Man har i regel någon, som under dagen iakttagit orrarna och till sist »vaktar ner» dem; detta är också i regel mycket lätt, enär björken ofta finnes på bestämda områden, såsom brandfält och hyggen eller med andra ord i oftast genom människans direkta åtgöranden mer eller mindre beständiga löfskogssamhällen. Rundt om kan barrskogen stå oblandad på långa sträckor — i hvarje fall tedde sig merendels förhållandena så förr — och då är det förklarligt, att en mängd orrar samla sig i de angifna björkområdena. Fångsten kan här också blifva betydlig och fångstsättet förödande, hälst som de flesta fångade fåglarna, enligt en skogvaktares utsago, utgöras af hönor; dessa skola vara mera lugna än tupparne och därför lättåtkomligare.²

Ett ställe, där man säkert ännu tager orre med håf, är byn Löftjärn på gränsen mellan Åmots och Katrinebergs kapellförsamlingar; här finnes sedan gammalt rundt byn betydligt med björk inom ett för öfrigt ganska rent barrskogsområde. De här använda

¹ Jfr t. ex. C. U. Ekström, Tidskrift för jägare och naturforskare, III, sid. 824, som talar om, att orrarna nedkräpa »i början af ihållande snöväder».

² De tre förstnämnda personerna i Rimsbo visste äfven att berätta, att man genom att svänga blosset kunde få den uppflygande orrfågeln att flyga mot blosset, då man med hastiga svängar af håfven kunde slå ner den mot marken. Samma uppgifter föreligga från norra Värmland.

håfvarna likna den ofvan från Rimsbo beskrifna. Vidare är detta fångstsätt uppgifvet som fortlefvande vid Sjösvedjorna på »Bollnäs södra finnskog», och har man för öfrigt ännu i sen tid använt det samma på flera ställen inom Bollnäs socken; möjligen hafva de använda håfvarna ibland varit något olika de ofvan oeskrifna.- Huru pass undangömdt fångsten för öfrigt försiggår, kan man förstå däraf, att det finnes exempel på att jägmästare inom orten ej hört talas om densamma.

Fig. 2. Orrfångst.

Efter målning af J. W. Wallander. Nordiska Museet.

Man hör ofta berättas att i snö nerkrupen orre tagits helt tillfälligt med ett såll, ett täcke, en rock etc.; det kan då ej förvåna, att äfven de för orrfångst afsedda håfvarna växlat betydligt i utseende. Så har man bland annat tydligtvis använt en mindre håf af flätverk i form af en korg, ehuru väl man för närvarande därom ej känner mer än hvad en i Nordiska Museets ägo befintlig tafla af J. W. Wallander¹ visar. Jfr fig. 2. Fångstmännens dräkter synas

¹ N. M. nr 57,148.

utvisa, att bilden är hemtad någonstans norrifrån. Man ser här, huru den ganska lilla håfven lägges och ej kastas öfver fågeln, och huru just en orrtupp flaxat upp under håfkorgen.

Hvilken utbredning fångsten med orrhåf haft är väl nu ej lätt att utreda. Emellertid har jag från en del trakter några denna fråga belysande uppgifter. Således tyckes detta fångstsätt vara alldeles okänt i skogstrakterna norr om Dellarne i norra Helsingland (Bjuråker socken). I Delsbo erinrar man sig däremot, att stora håfvar med långt skaft — således sannolikt ej lika »Rimsbohåfven» — användts. I Färila hafva en del jägare blott hört talas om orrhåfvar; äfven socknens storjägare, en gubbe på 80 år, vet intet närmare därom. I Fågelsjö, Orsa finnmark, synas de vara okända. Från Möklinta socken i nordöstra Västmanland har jag den uppgiften, att något slag af orrhåf användts för en mansålder tillbaka. I Skogs-Tibble socken i Uppsala län har en bland flera tillfrågade personer blott hört talas därom. Tillägges så, att fångtsättet antagligen funnits på Dal och att det fortfarande finnes kvar i Värmland, åtminstone i nordligaste delen, så är allt hvad jag vet i saken meddeladt.

För fullständighetens skull kunna till sist följande tvänne mig bekanta litteraturuppgifter om fångst med håf af i snö nedkrupen orrfågel meddelas. Under rubriken »Jagten i Dalarne» nämnes i Tidskrift för jägare och naturforskare, III, sid. 952, följande: »Håfvar begagnas om vintern att taga Orrar, hvarvid sålunda tillgår: Då man vid starkt snöfall blir varse, att Orrar äro samlade i Björkskog, går man dit om natten med bloss och finner dem då ofta nedkrupna i snön eller stundom öfversnöade, då små höjder utmärka deras läge; Garnhåfvarne läggas då varsamt öfver dem, och man får ibland 2 å 3 i samma håf». T. Schvindt, Finsk etnografisk atlas, 1, Jagt och fiske, fig. 102 och sid. 14, afbildar en orrhåf, som emellertid är mycket liten och närmast af en vanlig fiskhåfs utseende.

Ivar Arwidsson.